

Az önrendelkezés gondolatának csírái a Trianon utáni erdélyi magyar szellemi életben

– mai tanulságokkal,
a kolozsvári *Hitel* folyóirat számait lapozgatva

1920. június 4. az erdélyi magyarságot váratlanul és felkészületlenül érte. Így első reakciója valóban érthetően lehetett a passzivitás. Az uniót követően ez az ország rész elvesztette évszázadok során megszokott teljes önállóságát. Intézményei központi kézbe kerültek, s ez természetes módon biztosította a demográfiai hátrányt kiegyensúlyozó kultúrfölény érvényesülését. Hiszen az erdélyi nemzetiségek versengésében a demográfia, az etnikai arányok alakulása minden szempontból a magyarság hátrányára alakult fokozatosan, 700 éven át. Nemcsak a háborús vérveszteségek, a magyar részről folyamatosan működő hadi kötelezettség, de még a folyóvölgyek mentén és a lapályokon kialakult életmód és a járványok is sokkal sérülékenyebbé tették a magyar közösséget. S bár időnként és helyenként létezett egy születésszámból is eredő hátrány, de kisebb, mint gondolnánk, az arányok módosulásában a főszerepet a bevándorlás jelentette.

Mindezek ellenére a Romániához csatolt területeken a románok még ekkor is csak 53%-ban voltak az egyéb nemzetiségekkel szemben, s a magyarság 34% feletti aránnyal szerepelt a demográfiai mérlegen. A nyugati sáv, a Pártium, Kalotaszeg, de főleg a Székelyföld tömbmagyarsága és a városokban észlelhető 80% feletti többség még a magyarság erejéről tanúskodtak.

Brătianu ezért készítette el azt a tervet, amely ki nem mondva, a rendszer-, valamint pártsemlegesen, azóta is a román politika alapját képezi. Ennek megfelelően a betelepítést és homogenizációt a nyugati határtól kezdték, majd centripetálisan haladtak vele a váratlanul nagyra nőtt ország belseje felé.

Szerény számítás szerint is ha Románia valóban a Claus Johannis által nemrégén deklarált nagyszerű nemzetiségi politikát folytatja minden nemzetközi előírás betartásával úgy, hogy mesterségesen nem avatkozik be sehol az etnikai

SZÁSZ ISTVÁN TAS (1938) nyugalmazott pszichiáter és általános szakorvos. Leányfalun él.

arányokba, akkor ma Erdélyben az egyenlő esélyek jegyében lehetne pl. 4,5-5 millió román, 3 millió magyar és másfél millió szász, sőt ezek mellett az arányok mellett akár több is. Azt sem szabad elfelejteni, hogy a városok lakosságának aránya sem módosult volna éppen fordítottjára.

Trianont azonban nem úgy készítették elő, hogy az a továbbiakban igazságot tegyen, s biztosítsa a békés, stabil együttélést. Trianon csak a kitűzött célokat vette figyelembe, s ennek érdekében mindent elhitt, megengedett, sőt támogattott, hiszen az ott elhangzott hazugságokat nem azért fogadták el, mert nem tudták, mi a valódi helyzet, hanem szinte érvek szolgáltatására biztatták az erre kiválóan alkalmas román politikusokat. És ők szolgáltattak. El odáig, hogy például Debrecenben csak a katonaság és a hivatalnokok magyarok, „s román anyák dalait hordozza a nyáresti szellő”.

A diktátum rettenetes erővel sújtott le a magyarságra s kettőzött mértékben a kisebbségben maradt egyharmadra. Erdély magyarsága a többszörös magára hagyottság állapotában először megbénult. A hihetlent nem volt képes elfogadni. A vezetésre alkalmas réteg első reakciója – a román etnikai tisztogatás már az induláskor ravaszul kiesztelt egyik módszerének sikerességét igazolva – a Romániához való hűség kötelező eskütétele elől (is) menekülve expatriált az anyaországba, s ha kellett, inkább vagonlakó lett. A magyarságot irányító réteg megingott, elment, vagy elvesztette pozícióit. Az ébresztő, mint tudjuk, a *Kiáltó szó* volt, Kós Károly, Páll Árpád és Zágony István jóvoltából. Ők – az éppen vezetésre érett generáció tagjaiként – ismerték fel a passzivitás veszélyét, s a helyzet változásába vetett reménykedések hiábavalóságát. Munkára serkentettek a túlélés érdekében. Nem volt könnyű, hiszen egy egészen ismeretlen új világban találták magukat, az ortodox törésvonal balkano-bizantin oldalán. Azt a hátrányt, melyet az ismeretlen világ jelentett, ez a nemzedék már aligha hozhatta be. Egész tevékenységük, melyet később a Magyar Párt vezetésével folytattak, a túlélést szolgálhatta csupán, s nem véletlenül a sérelmi politikára alapozott. De áldozati generáció létére is sokat tett. Gondoljunk csak a két nagy püspökre: Makkai Sándorra és Mailát Károlyra. Mindketten erejük legvégső határáig mentek el nemzetmentő munkájukban. Makkai lelki tartalékainak kimerültéig, Mailát fizikailag is felőrölve fejezte be munkáját. Makkai „nem lehetje” különösen sokatmondó, hiszen éppen a *Magunk revíziójának* írója jelenti ki. Ebben a „nem lehetben” ott volt Trianon rettentő csapdája, mely nagy távlatokban is új meg új akadályokat állított a magyar feltámadás útjába.

Egy új nemzedéknek kellett felnőnie, az új helyzetben felnevelkedve, hogy ezt a hátrányt kinőve és kellő nyelvi, valamint társadalompolitikai ismeretekkel felruházva már többet is akarhasson, vagyis a fejlődésre is képes és távlatokkal bíró megmaradást, a sérelmi politikán túlmutató jogokért folytatott küzdelmet. Ennek a nemzedéknek a tagjai sokfelől verbuválódtak, és az előző generáció legjobbainak önkritikus szemléletét és küzdőszellemét is megismerve nevelkedtek. Egyik szellemi keltetőház, az *Erdélyi Fiatalok* lapja köré tömörültek. E lapnak főleg első hároméves tevékenysége volt nagyon sikeres. De Erdély-szerzte sok-

felé bukkantak fel magányos tehetségek, szolgálatra alkalmas és kész magyarok. Belőlük állt össze 1935-ben közös munkára a *Hitel* folyóirat szellemi köre, és kezdte meg új alapokra helyezett küzdelmét. Szép kilátásokkal néztek a jövő elé, még a királyi diktatúra bevezetése (1938) ellenére is. De Trianon ismét közbeszólt. Az örök csapda új formában akasztotta meg a tevékenységet. A II. világháború volt ez az akadály, az a háború, melyet Trianon csak félbeszakított és elhalasztott, hogy még rettenetesebb formában induljon ismét útjára, és végleg kifordítsa tengelyéből a világtörténelmet.

A kívülről is támogatott belső nyomás sokkhatása alatt az erdélyi magyarság akkori vezetői nem beszélnek az autonómia elképzelhető formáiról, holott az Erdély története során a bevett és bevált szokások közé tartozott, s nem kizárólag ama három nemzet esetében, de a románokat sem kivéve, csupán máskor és más formákban. Hiszen már első bevándorolt közösségeik életébe se szólt bele a „királyi ember” csak akkor, ha azt ők maguk kérték.

Az erdélyi magyarság a tárgyalat periódus jelentős részében, mondhatni a Magyar Párt működésének idején, vagyis a pártokat betöltő 1938-as királyi diktatúra bevezetéséig az úgynevezett sérelmi politika jegyében próbált érvényt szerezni jogainak. Gyakorlatilag eredménytelenül.

A második generáció képviselőjében Albrecht Dezső „Metamorphosis Transsylvaniae” címmel, már a *Hitel* 1936/2. számában érdekes gondolatokat fejteget. Erdély életében az Apor Péter által emlegetett „metamorphosis”, a „nájmódi” korára, a Leopold-diplomát követő gubernátori kor kezdetére vonatkozik. A nemzeti fejedelemség létrejötte után ez volt Erdély második nagy átalakulása. Ezt követte aztán az unió s utána a Trianon okozta negyedik. Azóta ezek sorát tovább növelte a történelem.

Albrecht Szentimrei Jenőre hivatkozik, aki világosan látta, hogy Erdély védekezése mindenkor megkésett volt, mert csak a baj bekövetkezte után ébredezett ahelyett, hogy preventív védekezésre rendezkedtek volna be. Ez azonban Albrecht szerint csak egy szervezett társadalom estén lehetséges, vagyis ha megvannak a jogvédelmi, gazdasági és politikai „elhárító szervek”.

Itt találkozhatunk a korabeli – s a maitól nem különböző – ún. baloldali gondolkodásmód nemzeti, immunrendszert romboló természetével. Ők ugyanis a szervezkedés szükségességének hangoztatásában valamiért „fasizmust szimatolnak”. Ez történt a nagy *Hitelt* útjára indító Albrecht tanulmány, az „Építő Erdély” esetében is, majd ez kísérte végig a *Hitel* életét és utóéletét. Pedig, mint szerzőnk írja: „a magyarság legsürgősebb feladata kutatni a szervezkedés módjait és lehetőségeit és a lehetőségeknek és kívánalmaknak megfelelően ellenállóvá építeni nemzeti szervezetünket. [...] Nehéz feladat harc közben elsajátítani az önvédelem módszereit [...] Széles skála ez, a nemzetközi jogvédelem eszközeivel épp úgy kell számolni, amint a parlamenti orvoslásokkal, a belső jogvédelem adta alkalmakkal s társadalmunk rugékonyságával.” Máig megszívlelendő tanácsok, amiképpen az is, hogy mindenkor a pillanatnyilag éppen leghatékonyabbat kell alkalmazni, ha szükséges, valamennyit együtt. Ez azonban a „nem-

zeti gépezet” tökéletes működését feltételezi. Tudja, hogy ez nevezhető utópiának, s a szervezethez feltételezése miatt a baloldal akár „fasiszta ábrándnak” is bélyegezheti, pedig valójában: „csak kényszerűség, amit meg kell valósítanunk, ha élni akarunk”.

Nyilvánvalónak tartja, hogy az a kisebbségi társadalom tud jól boldogulni, amelyik a legkisebb mértékben függ csak az államtól, s egyféle gazdasági autarkiót tud kialakítani, miközben egy emberként képes cselekedni. Ezt a felismerést a mai erdélyi kisebbségi küzdelmek csak megerősítik. Másként, de a mai kor lehetőségeit figyelembe véve is, nagy igény volna ennek bizonyos formáira. Ez az, ami irányt kellene szabjon cselekvésüknek, ugyanakkor a külső gazdasági segítség általa hatékonyabb lehetne.

A kiegyezés után az addig csupán kétrétű magyar társadalom osztódásnak indult. A közizagatás és közlekedés stb. fejlődése ezt lehetővé tette.

A Trianont követő főhatalom-változás után: „A türelmetlenül és céltudatosan nacionalista kormányintézkedések pusztító viharoként szántottak bele testünkbe, amelynek első eredménye, hogy létalapjaiban megingatva megrendült és ledől a középosztályunk.”

Albrecht úgy véli, az autarkia kialakítását nagyban gátolja a két nagy magyar tömeg – a fogyasztói városi és a termelői székelység – egymástól földrajzilag fennálló távolsága. Vagyis sem a lelki, sem a tárgyi feltételek nem adóttak. Ráadásul a felmorzsolódott középosztály sem képes ellátni feladatát.

A mai olvasó elgondolkodhat azon, hogy a társadalom rétegződésének később lezajlott hatalmas változásai, melyeket nemcsak a kettős terhet jelentő nacionalista rendszer okozott, hanem magának a világnak a gyökeres átalakulása is – bár erre vonatkozó adatokkal nem rendelkezem –, úgy vélem, valamivel kedvezőbb helyzetet teremtett. Erősebb középosztály jött létre, ami viszont az általa támogatandó lelki tényezőket illeti, abban a fogyasztói társadalom lépett fel új, gátló tényezőként. A gazdasági vonalon pedig még fennállanak az említett nehézségek, ugyanakkor azonban sokkal nagyobb lehetőségek kínálóznak. Vagyis a védekezés, annak örökké aktuális preventív jellegét is beleértve, kecselgethetne eredményekkel, hiszen váratlan kihívásokra kell felkészülni.

Az akkor (közvetlenül Trianon után) megalakuló első magyar szervezetet, a Magyar Szövetséget a kormányhatalom nem tűrte meg, s feloszlata után létrejött a Magyar Párt. Számos vita folyt arról, hogy a szövetségi és a politikai munka együtt vagy külön-külön hatékonyabb. Végül a vitatott három változatnak egyike sem valósult meg. A szövetség gondolatának feladása oda vezetett, hogy „a politikai, gazdasági és kulturális életmegnyilvánulások” elváltak egymástól. A kultúra területén az egyházakra maradt a nevelő tevékenység vállalása. Nem történt meg azonban a néptömegek igényeinek kielégítése. A Jancsó Benedek által szorgalmazott nemzetnevelés pedagógiája elmaradt.

A húszas években teljesen háttérbe szorult a gazdasági szervezkedés gondolata. Ehhez a válság évei is hozzájárultak. A szerző szerint, a szövetkezeti mozgalom kibontakozásával, a harmincas években, a figyelem inkább erre fordult.

Megállapítja: „A kezdeti idők szellemi életét a líra uralta, s a politikában a nemzetközi jog, a kisebbségi szerződés adta lehetőségek. A második időszakban született meg a regény, a politikában a figyelem a nemzetközi joggal szemben a kisebbségi jogoknak az államhatalommal szembeni érvényesítése felé fordult. A harmadik időszak hozza a szellemi élet koronáját: a drámát, a politikában a belső jogvédelemnek és a ruganyos belső szervezésnek a kiépítését, s ebbe az egységbe lép bele a gazdasági kérdés és szervezés előtérbe kerülése.” Érdekes párhuzamok.

Gazdasági téren szerinte leelőször a termelő falu megszervezése a fontos, s ezt követheti az ennél bonyolultabb városi fogyasztó rétegek megszervezése. Napjainkban mindkettőt megnehezíti az uniós szabályok szabdalta piacgazdaság és az uralkodó fogyasztói szemlélet, ahogyan azonban az Albrecht által tanulmányozott harmincas években, úgy ma szintén sürgető és nehéz feladat a gazdasági önszerveződés útvesztőiben eligazodni, de a megmaradásnak még nélkülözhetetlenebb feltétele. Mert a gazdasági lét erős hatással lehet a tudatra, így a nemzettudatra s az ezzel szorosan összefüggő és megmaradást jelentő otthonmaradásra, sőt a magyarnak maradásra is.

Érdekes fejezetben tárgyalja az Erdélyi Gazdasági Egylet, utóbb Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület (EMGE) 1936. virágvasárnapra vezetőszervező közgyűlésének témáját. Nagy reményeket fűz Szász Pál tehetségéhez, és az Egylet munkájának eredményein keresztül figyelni a magyarság képességét a szükséges „gazdasági minimum” megteremtésére. Az Erdélyi Gazdasági Egylet már nem a közép- és nagybirtok védelmét vállalja, hanem Szász Pál koncepciója szerint is széles körű védelmet akar nyújtani a földműves lakosságnak, hiszen a magyar kézben levő föld túlnyomó részben kisbirtokosok tulajdona. Ennek az osztálynak akarják öntudatát, műveltségét, tudását gyarapítani. A mezőgazdasági kultúra színvonalát emelni szükséges, s ennek lehet üdvös következménye aztán a szövetkezeti életbe szerveződés. „Hajlamaink, de egyben megélhetési lehetőségeink is arra készítetnek, hogy elsők legyünk a mezőgazdaságban. Enélkül elvész népünk, ennek birtokában olyan erőkhöz jut, ami minden területen előnyt biztosít.”

Az utókor már tudja, miszerint ezt a feladatot az EMGE megfelelően ellátta, s eredményei olyan jók voltak, hogy a háborút követő években az újabb főhatalomváltást követően a Román Kommunista Párt fontos feladatának tartotta felszámolását. A 103 éves EMGE felszámolását aztán magyarokkal végeztette el. A Magyar Népi Szövetség bűnlajstromának ez is fontos fejezete.

Albrecht a veszteségek feltérképezése terén azt vagyonganban, emberben és szellemben egyaránt észleli. Az elvándorlás kétirányúságát megfigyelve azt állapítja meg, hogy míg az ókirályság felé a nagyobb gazdasági lehetőségek vonzanak, addig a Magyarországra történő kiáramlás a kivándorlók súlya miatt érdekes. Itt Ravasz László, Áprily Lajos és Makkai Sándor esetét említi.

A sokat vitatott „Nem lehet”, a Makkai expatriálása körüli kérdőjelek szempontjából fontos megállapításokat tesz. Szánjunk ezekre néhány bekezdést.

„Ravasz László, Áprily Lajos után most elveszítjük Makkai Sándort, a legvilágosabb transzylvan szellemet, az alkotásban nagy püspököt. Számunkra az ő távozása több mint egy embernek az elvesztése. Vezérünk volt, anélkül, hogy mondtuk volna, anélkül, hogy tudta volna. Tíz évig kormányozni, tíz évig élen állni, kivédeni a nemzet fájára zúduló csapásokat, harc közben megtanulni az önvédelem módszereit, védekezni, s ugyanakkor építeni egyre rosszabbodó viszonyok között; élen állni egy társadalomnak, mely kétségbeejtő reménytelenségben egymást marcangolja, melynek beteg testéből rothasztó kelevények nőnek, áruló indulatok, melyek tehetetlen nyomorúságukban az élen állók ellen feszülnek, melyek lefogják az építésre emelt kart, és szennyet fecskendeznek balzsam helyett – összerombolódhatik alattuk az idegzet, s vajjon ki tudná megmondani: melyik a súlyosabb, a rombolóbb, s melyik elől menekült roncsolt idegzetével a püspök? Nincs miért kutatnunk: bármelyik lett légyen az ok, Makkai Sándornak mégis itt kellett volna maradnia. Több volt, mint ember: fogalom volt. Fogalom, aminek Transzsylvania adta a lényegét, oszlop, mire szomjas folyondárként kúszott fel a lélek. Távozásával elvesztettük az embert. Az alkotójától elvált mű azonban itt maradt nekünk, s nem lehet más feladatunk, mint továbbfolytatni ott, ahol megszakadt. A *Magunk revíziójának* gondolata él és hat tovább, mert bár Makkai Sándor vetette papírra, az élet diktálta a sorokat.”

Amikor Albrecht Dezső leírja a kétségbeesett helyzetbe taszított akkori magyar kisebbség kör-, kor- és kórképét, azt, ami felőrölte a nagy püspök emberléptékű idegrendszerét, lehetetlen nem gondolni a mai, még ravaszabb és még jobban bújtatott, ugyanakkor még hatásosabb nyomást elszenvedő kisebbségnek és vezetőinek helyzetére.

Makkai búcsúlevelében leltárt készít az egyház romjaiból való újraépítése közben folytatott munkáról a lélek terén, a nevelés területén. Hiszen ötszáz templomot és iskolát építettek tíz év alatt. A létesített intézményeket azonban: „élettel és lelki tartalommal kell megtölteni”. Arra int, hogy az erdélyi magyarság azonosuljon magyar értékeivel: „mely nem politikum, hanem lelkiség és szellemisség [...] A taktika nem az egyház, hanem a politika dolga. Az egyháznak a magyar politikában is csak egy dolga lehet: örködni azon, hogy a taktika az eszmény szolgálatában álljon, annak legyen aláztatos és hűséges eszköze, s ne emberi érdekeknek és hiúságoknak.” Akár kisebbségi, akár anyaországi magyar gondolkodik el ezen az útmutatáson, megtalálja számos naponta felvetett és vitatott – sőt harci eszközként is felhasznált – kérdésre a választ.

Albrecht Dezső ezt az érdekes fejezetet a távozonak szóló sorokkal zárja: „Részvétünket viszi magával nehéz útján a távozó püspök, akinek talán legnagyobb tragédiája, hogy míg nemzetének hitet adott, saját hitét veszítette el. Részvétünk és szeretetünk Makkai Sándoré, az emberé, de küzdelemre kel bennünk ez az érzés a nemzet szabta paranccsal, mely nem néz személyt, csak a nemzetet, és azt mondja: ha kínlódba, vérezve, meggyötörve is, de itt kell maradnunk.”

Láthattuk tehát, hogy eddig az autonómia vagy annak egyes formái, mint olyanok, gyakorlatilag igen ritkán kerültek szóba, inkább a gazdasági autarchia

akkor még bizonyos területeken és bizonyos szempontokból a mainál könnyebben megvalósítható gondolata bukkant fel a tanulmányokban.

Érdekes módon az autonómiáról Szvatkó Pál „Új szellem szlovenszón” című tanulmányában olvashatunk a *Hitel* 1937/2. számában: „Mert a »kollektív test«, az »autonómia« kívánása nem nemzeti, vagy mit tudom én – »imperialaista« kívánság, hanem reális életszükséglet: ha nem harcoljuk ki, a magyarság lemorzsolódása feltartóztathatatlan, a kisebbség összetartó ereje széttörik, a nép eltűnik. [...] Minek a mindenütt csak nehézséget jelentő nyelv, ha nincs hozzá nemzet? Valahány kisebbség volt, amelynek tagjai csak mint egyének illeszkedtek az idegen államok testébe, s nem mint kollektív testületek, mind megszűntek létezni. De az együttesen gondolkozó nemzetrészek megmaradtak. Magyarországon mind a két példát láthattuk: az önálló törvényszerűség szerint élő szászok megmaradtak, a pest és pestvidéki németek, a nemzeti összetartozandóságért ma harcoló egyedek, egyszerűen eltűntek, pedig háromszor annyian voltak.”

1937 októberében aztán lezajlik a nevezetes Vásárhelyi Találkozó. A *Hitel* szervezői hatalmas munkát végeznek. A magyar kisebbség legfontosabb problémái kerülnek terítékre. Most csak az összefoglaló szerkesztőségi cikk néhány pontját ismertetem a *Hitel* 1937/3. számából, melyet a találkozóznak szánt. Az önkormányzat című fejezetben írják le a legszükségesebb teendőket: „a teljes összefogást [...] azon az alapon, hogy mindnyájan egy nemzet fiai vagyunk, és egy sorsban élünk; a belső önellátást és a belső önkormányzatot politikai, gazdasági és kulturális téren [...] A magyar önkormányzat igénylését [...] a román nemzettel való békés megegyezést, amelynek előfeltétele lenne a békés együttélés biztosítása, a kisebbségi jogok elismerése és a magyar önkormányzat engedélyezése.” Az itt elhangzottakról alább még szólunk. Tehát ebben a pillanatban már felvetődik az autonómia igénye is. A Trianon óta folyó sérelmi politikát kevésnek tartják.

A megoldást kereső tanulmányok sorában is Albrecht Dezső vezet. Ő a „Társadalmunk átalakulása” címmel már ebben az 1937/3. *Hitel* számban az „Intézmények szerepe” című fejezetben így ír: „a sorsváltozás az elé az új feladat elé állította a magyarságot, hogy mindazokat a szükségleteket, melyeket addig az állam elégített ki, társadalmi úton pótolja”. Itt ezeket érték- és érdekvédelmi feladatokra osztja. „Egymást feltételező, egymással szorosan kapcsolt, kettős nemzeti tevékenység ez: a test és a lélek védelme a test és a lélek művelése segítségével [...]”

Egy magára utalt népszervezet, mely nélkülözi az állam jótékony segítségét, s mely akadályozva van nemzeti léte természetes kifejtésében, négyes tevékenységre utalt:

1. lélekvédelem, azaz erkölcsvédelem,
2. testvédelem, azaz egészségügy,
3. a jólét biztosítása, azaz gazdaságvédelem,
4. a kultúra ápolása, azaz műveltségvédelem.

Ezt a négyes tevékenységet őrzi és biztosítja a politikai tevékenység.”

Albrecht ezután figyelmeztet az egyesületek és intézmények közti féltékenykedés megszüntetésére, mert – mint írja – a Magyar Szövetség erkölcsi princípium. Egy intézmények közötti tanács felállítását javasolja. Jelzi, hogy az egyházak fontossága kiemelkedő, mert ezek „egyetlen közjogi szervezeteink, melyek a személyi autonómia vívmányát magukban hordozzák, és ezt még nem próbálták meg kétségbe vonni”.

Nem sokkal ezt követően Albrecht Dezső „Magyar szövetség” című írásában a *Hitel* 1938/1. számában a *Metamorphosis Transsylvaniae* rovatban rövidebb tiszta írással jelentkezik, és a Magyar Szövetség tervének mibenlétét tárja fel előttünk:

„A Magyar Szövetségről van szó, a kezdeti idők e nagyszerű tervéről, melynek időszerűségére és szükségességére a fiatalság, ahol csak pódiumhoz juthatott, el nem mulasztotta a figyelmet felhívni. Legutóbb az őszi Találkozón hangzott el az ott összegyűlt fiatalság határozott kívánságaként, hogy »addig is, míg a népszervezeti eszmény, a Magyar Szövetség megvalósulhat, jöjjön létre egy, a transzszilvániai magyarságot egységesen irányító szervezet, amely politikai, közművelődési és gazdasági intézkedéseken keresztül a Magyar Szövetség gondolatát mint erkölcsi princípiumot megvalósítsa«. [...]

Mi a Magyar Szövetség? [...]

Amit a Párt végzett, az a Szövetség munkakörének csak egyik része, melynek jelentősége, bár az érdekképviseleti rendszerrel való áttéréssel meg is csökken, le nem becsülhető. Emellett azonban egyenlő fontosságúnak jelentkeznek mindazok a kívánalmak, amelyek a népélet egyéb területein tárulnak elénk. Be kell már végre látnunk, hogy a népközösség szerves egység, amelynek nemcsak közjogi igényei vannak, hanem gazdaságiak, közművelődésiek, egészségügyiék és erkölcsiek is. Magyar Szövetség csak olyan szervezet lehet, mely magába foglalja mindazokat a létező és megalkotandó intézményeket, amelyek a népközösség elemi igényeit elégítik ki. Egységes összefogó és élő szervezetre van szükségünk. Ebben a keretben pedig egységes harmonikus munkára. Mindenki láthatta, hova vezet a széthúzásnak, az egymás iránti bizalmatlanságnak, a testvérharcnak eluralgása. Magyar átok? Nem. Csak felelőtlenség és gyengeség. [...]

Megalkotható-e a Magyar Szövetség? E pillanatban még másodrendű kérdés. A keretnél fontosabb a szellem, amely betölti, és formai megalakulásnál a lélek, amely előidézi. Ezért mondtuk az őszi Találkozón (a Vásárhelyi Találkozón), hogy a Magyar Szövetség – érzésünk szerint – erkölcsi princípium, amely a szervezeti formától függetlenül a létező intézmények magatartásában és együttműködési technikájában kell, hogy megnyilvánuljon. Keressük, kutatjuk és várjuk azokat a vezetőket, akik felismerve a pillanat parancsoló szükségességét, le tudják vetkezni elfogultságukat, el tudják felejteni a harc közben adott és kapott bántásokat, és azzal a zarándoki komolysággal és alázatossággal, amelyet a nemzet szolgálata követel, alkotó munkára fogják össze intézményeiket. [...]

A Magyar Szövetség, az alkotásra képes magyar erők szövetségének megalkotása életparancs, s megkísérlésének elmulasztása olyan bűn, mely alól feloldozást a mai nemzedék nem nyert.”

Az erdélyi magyarság román uralom alatti szerveződésének párt és civil formációkban zajló kísérletei folyamatosak voltak. A cikk születésekor éppen a királyi diktatúra pártokat megszüntető rendelkezései nyomán próbálják felmérni a tennivalókat.

Ami máig érvényes tanulság, hogy bármely keret létrejöttéhez előbb a szellem létrejötte szükséges. Ezért olyan nagy gondunk ma a nemzettudat utóbbi 70 év alatt történt és két rendszert is átfogó elsovasztása. Előbb a proletár internacionalizmus, aztán a kormányoktól független, immáron európai gyökerű és a magyarok közt is buzgó támogatókra lelő kozmopolitizmus szelleme által. Pedig az alkotásra képes magyar erők összefogása napjainkban életmentő lehetne, tehát a megmaradáshoz nélkülözhetetlen életparancs. Sajnos a szellemi rombolásból a talpra állás generációs feladatnak tűnik, melyhez ezt saját ügyének tekintő kormányok sorára lenne szükség.

A Hitelt lapozva olvashatjuk Dániel Antal írását a lap 1938-as évfolyamának első számában: „helyzeti adottságunk kötelez arra, hogy a magunk belső életében azt a szellemet alakítsuk ki, amelyet közjogi viszonylatainkban magától az államhatalomtól megkövetelünk, s amely a nemzeti kisebbség helyzetét biztosítja az állam keretein belül. Világos igazság tehát, hogyha nemzeti kisebbségünk demokráciát hangoztat az állami impérium birtokosai felé, önmaga számára, belterjesen is munkálnia kell annak szellemét. Márpedig kétségtelen, hogy az egyetlen nyelvi és műveltségi közösségben élő magyarságnak a keresztény erkölcsbe gyökerező nemzeti demokráciához kell igazodnia.

Különös, mint maga az egész kisebbségi sors, hogy éppen a demokratikus gondolat jelenti számunkra az egyetlen életlehetőséget. Hiszen végeredményében valami paradox jelenség, hogy demokráciát igényelek a magam számára, én a kisebbségi állampolgár, noha az, végső elemzésben, többségi uralmat jelent. A többség eszméinek és akaratának uralmát a kisebbség eszményei és kísérletei felett. A demokrácia lényegéhez tartozik, hogy gondolatait, célja s rendszerének egész problematikáját tömegek vegyék vállalkra s emeljék magasba. Ezért, mint minden többségi uralom, hajlik arra, hogy elnyomóvá váljék a társadalom olyan rétegeivel szemben, melyek állandóan kisebbségben vannak.

Miért állítjuk mégis életirányunk tengelyébe a demokratikus gondolatot? Ha a kérdésre válaszolni akarok, ki kell tapasztalnom magának a demokráciának a mibenlétét. Legegyszerűbb megfogalmazásban: demokrácián a nép legszélesebb rétegeinek javát és boldogulását értem. Ebben a körülírásban: a demokrácia elsősorban nem az általános, titkos választójog problémája. A kisebbségi demokrácia legszembeütőbb jegye éppen az, hogy telítettsége nem annyira politikai, mint inkább szociális természetű, ellentétben az államalkotó többség demokráciájával, melyben a politikai eszmék hordozzák az elsőbbségi és felsőbbbségi jelleget. [...]

A kisebbségi társadalmi rend, a közösség valamennyi tagjának lényegileg egyenjogú érvényesülésén épülhet fel. Közösségünkben tehát egyenlő megbecsülés és egyenlő alapjogok illetnek meg mindenkit születésre, vagyoni hely-

zetre, társadalmi állapotra való tekintet nélkül. Egy ilyen széles népi rétegekre felépített társadalomban a felelősséget egyenlően hordozza a közösség minden rétege. Következésképpen a vezetésben a közösség minden munkából élő tagjának gondolata érvényesül s így ezen keresztül a munka hatalmi fölénye alakul ki. [...]

Chesterton azt írja, hogy »a demokrácia igazi uralmához nem csupán a demokratikus berendezésre, sőt még nem is a demokratikus filozófiára van legégetőbb szükségünk, hanem a demokratikus érzésre«. [...]

A demokratikus érzés, amelyről Chesterton ír, egy olyan nemzedék nyomában jelentkezik közéletünkben, melynek szellemi alkata a századforduló liberálisizmusán izmosodott. Társadalmunk kasztszerű tagoltsága, osztályonkénti elkülönülése, a közéletünkbe mélyen beágyazott előítéletek nehezen járható utat vertek a kisebbségi demokrácia számára. Az új nemzedéknek tehát a szellem nem lanyguló örjáratában kell meggyökereztetnie új területeken a meghirdetett demokráciát, amely a mindennapi élet s nem csupán az ünnepnapok és ötletszerű alkalmak életformája és megnyilatkozási módja.”

A huszonkét év alatt Erdélyben a kisebbségi sors valójában közelebb hozta egymáshoz az osztályokat, ha nem is tüntethette el egyszerre az előbb felsorolt különbségeket. Ennek természetes alapját képezte Erdélynek az anyaországtól eltérő, régtől fogva létező patriarchálisabb szelleme.

Dániel írásából még egy mondatot emelnék be a „Népi politika” fejezetből: „Már Szent Tamás hangoztatta, hogy az ember általában olyan közösségben érzi jól magát, amelyben a magatartást irányító szabályok alkotásában és alkalmazásában magának is része van.”

A királyi diktatúra bevezetése után ismét Albrecht Dezső foglalkozik a Magyar Népközösség szükségességével, s erről az 1939/1-es *Hitel* számban „Magyar Népközösség” cím alatt ír: Elsősorban is annak ad hangot, hogy a világingengésben sem szabad elfeledkezni a saját feladatainkról. Ezt mondja: „Mióta a nagy világpolitika eseményei csak úgy torlódnak s naponként újabb meglepetésekkel szolgálnak, bizony nem sokat törődik közvéleményünk saját ügyeivel, az emberek különös megszállottságban élnek napjaikat, önkéntelenül is megfélemlenek a nemrég még élénken vitatott problémákról, s a belső életrendezés irányelvei nem érdeklik a nagy többséget. [...]

A nyugodt eszmecsere ideje azonban sokáig nem késlekedhetik, mert a nemzeti szervezet, akár csak az egyes emberé, megsínyli a hosszú tunyaságot. Újból elő kell vennünk tehát az eltemetett kérdéseket, s komoly fegyellemmel azon kell gondolkoznunk, hogy új helyzetünkben s az új lehetőségek között egészségesebb népi életet miképp és hogyan teremthetnénk.” Utóbb az „Új helyzetben” című fejezetben így folytatja: „A világtörténelem szédült iramát alig lehet aggyal követni, és lehetetlenség a változások következményeit teljes egészükben fölmérni. Viszont világosan kirajzolódik pár alapvető tétel, amivel számolhatunk, sőt amivel számolnunk kell.

A kisebbségi kérdés általános európai rendezésének reménye, mely több mint 17 éven keresztül a kisebbségek törekvéseinek meghatározója – jó pár éve már szertefoszlott. Látható volt, hogy a kisebbségi kérdés megoldása nem remélhető humanisztikus alapon, sem pedig szankcióval nem bíró szerződések segítségével, a kisebbségi kérdés elsőrendű politikai kérdés, és mint olyan, természetesen az erőviszonyok eredője. A kisebbségi szerződések alkati hibája – miként többször rámutattunk erre a kérdésre – az, hogy nem a közvetlenül érdekelt országok között jött létre, hanem a győző hatalmak között, s egy olyan szerv védelme alá helyeztetett, melynek eredményes működése az emberiség fejlődésének egy haladottabb állapotát kívánja meg, s így került előtérbe egy másik elv: a helyi megoldások rendszere, melyben a kisebbségek az államhatalommal vagy a kisebbségekkel bíró államok az illető kisebbség anyaországaival kötött közvetlen megállapodások és szerződések révén rendezik a kisebbségek helyzetét. A kisebbségi szerződések lényege jogi kérdés, lelkileg a humánum érvényesülésére támaszkodnak, a helyi rendezés viszont az erőviszonyokra épül fel. Az előbbinél a küzdelem elvont volt, sem a kisebbségeknek, sem az illető államnak nem kellett erőt mutatnia, hiszen a kisebbségi jogok szerződés adta biztosítékainak a kivívása legalábbis elvileg a népszövetségi eljárás rendjén megvalósítható lett volna, ebben az új helyzetben viszont minden kisebbségnek a helyzete attól függ, hogy az anyaország a helyi szövetségek rendjén mennyi előnyt tud neki biztosítani, avagy hogy az illető kisebbség önmagában mennyi súllyal tud jogai érvényesítésébe belefeküdni.

A kisebbségi kérdés megoldása – ha egyáltalán beszélhetünk megoldásról a kisebbségi kérdéssel kapcsolatban – az európai jogfejlődés mai helyzetében nem is történhetik eredményesen, csak kétoldali szerződések által. [...] számolhatunk tehát azzal a lehetőséggel, hogy Románia és Magyarország között ilyen kisebbségi szerződés jön létre, mely az erdélyi magyarság helyzetét új alapokra fekteti.”

Albrecht ezután Balogh Arthurt a nemzetközi jog elismert nagyságát hozza tanúnak: „Új törvényekre van szükség – vonja le a következtetést Balogh Arthur dr. [...] S bár e jogok keretéről illetéktelenség volna beszélnünk, azonban bizonyára nem tartalmazhatnak majd kevesebbet, mint amennyit a békeszerződésekkel kapcsolatos kisebbségi szerződések biztosítottak, s mint akit a gyulafehérvári pontokban az erdélyi románság nemzetgyűlése önként felajánlott.

S itt két körülményt kell komolyan megfontolnunk.

1. Ami eddig a kormányzat részéről a kisebbségi kérdésben történt, jóvátétel volt csupán. [...] Amikre tehát – ha az előző pártkormányok a törvényt betartották volna – úgy nem is lett volna szükség.

2. Mikor kisebbségi jogokról beszélünk, ügyelnünk kell, nehogy veszedelmes egyoldalúságba essünk. A jog önmagában semmit sem ér, ha nincs biztosíték a végrehajtására.”

Az „Új politikai rendszer” című fejezetben ezeket mondja: „Az új politikai rendszert – elég adalék híján – még ma nem tudjuk egészen felismerni.

1. Néhány hónap elmúta után sem lehet egészen tisztán látni, hogy a Nemzeti Újjászületés Frontjának milyen szerepe lesz az államéletben, még kevésbé azt, hogy a Magyar Alosztály milyen szerepet tölthet be, s mennyire tudhatja a magyarság politikai képviselőjét ellátni. Formailag az Alosztály visszaesést jelent a régi helyzettel: az önálló Magyar Párttal szemben. [...] A Magyar Párt hosszú küzdelmei során aránylag kevés eredményt tud felmutatni, igaz, hogy túlnyomó részt nem az ő hibájából. A formailag gyengébb Magyar Alosztály jelentősebb eredményeket érhet el, igaz, hogy túlnyomó részt nem az ő erényéből.”

A Népközösség szerepének fontosságát boncolgatva mondja: „A társadalomszervezés jelentősége fokozottabb mértékben jelentkezik a kisebbségi népnél, mivel nála az állam helyét is a társadalom foglalja el. [...] minden nemzeti kisebbség arra kényszerül, hogy azokat a közösségi szükségleteket, melyeket a többségi nép számára az állam végez, társadalmi úton elégítse ki.”

Az önkormányzatiság, vagyis nevezzük mai nevén, az autonómia vágya a székely szabadság évezredes beidegződése révén ott élt a székely-magyarban. De ez tágabb értelmében egész Erdély magyarságára érvényes volt. Nem véletlenül kérte 1940 őszén a visszacsatolt Észak-Erdély vezető értelmisége a *Hitel* asztalánál készült memorandumban Teleki Páltól Erdély bizonyos fokú autonómiáját már közvetlenül a bécsi döntés után, a honvédség bevonulása előtt, és Teleki Ernő adta át a nála megszállt Teleki Pálnak azt. De ebben nem csupán Erdélynek kértek bizonyos önállóságot, hanem mellette a nemzetiségi politika milyenségére is javaslatokat tettek. Előbbi nem került terítékre, utóbbi viszont a miniszterelnök jóvoltából jelentős részben megvalósult, és tragikus halála ellenére működött.

Albrecht a románok egykori autonómiaformáira is kitér röviden: „Mi okozta a régi rendszer megszüntetését, a románoknak autonóm nemzetiségi terület helyett királyi várszervezetben való elhelyezését? Annál jogosabb a kérdés feltevése, mert a XIII. században kialakult autonóm nemzetiségi területek (Szászföld, Székelyföld, Szepesség) általában az autonómia kiterjesztésének és nem csökkentésének az irányában fejlődtek. Ami a déli román autonómia feloszlását illeti, annak okát kétségtelenül a román vajdák hűtlenségében kell keresnünk. Talán Litovoj vajda közismert történetéhez hasonló esemény emlékét őrzi a román Radu Negru-legenda, mely szerint a vajda egész népével elhagyta Fogarast, hogy a Kárpátoktól délre új hazát keressen.”

Tehát a királyi diktatúra bevezetése sem szegi Albrecht kedvét. Ő már Németh László nevezetes romániai látogatása után, 1936-os nagy tanulmányában az „Építő Erdélyben” így ír: „az erdélyi lélek legmélyebb lényege mindig az építés volt. Ennek jelképes alakja Bethlen Gábor. Erdély csalódásai során már rájött, hogy egyedül saját erejére számíthat.” Németh Lászlónak üzeni: „Betegek vagyunk még, de nem halottak.” Az eltelt évszázadokban az államalkotó erők sajátos szövevénye volt itt jelen, amely sajátos módon akadályozta a nyugati modellek létrejöttét, és egyszerre képes volt megelőzni is a Nyugatot. Ilyen volt a vallásszabadság, a demokratikus államforma, a fejedelmi tanácsosok felelős-

sége stb. Ismét visszatér a lélek jelentőségéhez. Anonymust idézi: „az emberiség nem a népek sokaságában, hanem a lélek erejében áll”.

Építeni kell hát „ahogy lehet”, akár szegényesen is, de építeni. Voltaire-nek Erdélyben járva feltűnt, hogy itt a földműves egyik kezében fegyvert tartva szánt. Albrecht megállapítja, hogy Németh László rövid látogatása során ezt nem vette észre: „a szántást s az egyidejű védelmet”, de mindjárt folytatja is: „de csudálkozhatunk-e rajta, az idegenen, ha épp azok az újságjaink sem látják, akik azért támadták Németh Lászlót, hogy ezt nem látta meg?”

Végül az épülő és építő Erdélyt a végvárhoz hasonlítja, „amiben élhetjük boldogan és büszkén a hitünk szerint legmagasabb rendű, mert legnehezebb életet”.

Albrecht az autonómia konkrét formáit is ismerte, sőt ismertette: Először lássuk az autonómiák általa csoportosított lehetséges változatait:

„I. A jogokban

1. A szűk körű autonómia
2. A széles körű autonómia

II. A létszám szerint

1. Az egyén autonómiája
2. A csoport autonómiája
 - a. A területi elvű önkormányzat
 - A kisebbségi népcsoport autonóm területe
 - Területi (regionális) önkormányzat
 - A települési önkormányzat
 - b. A személyi elvű autonómia”

Albrecht Dezső Trianoni határon kívüli szerzőhöz is folyamodik, és Egyed István dr. „A kisebbségi kérdés” című munkájára (*A kisebbségi kérdés. Aktuális problémák.* III. füzet. Kiadja a Magyar Külügyi Társaság. Szerkeszti Radisics Elemér. Budapest, 1930) hivatkozva ezeket írja: „A politikatudomány a kisebbségi kérdés megoldásának öt fő jogi rendszerét különbözteti meg.

A kisebbségi védelem legalacsonyabb rendszerét képviseli a kisebbséghez tartozók jogegyenlőségének biztosítása. [...] Hátránya, hogy a politikai és közhatalomban való részvétel a többség tetszésétől függően, onnan a kisebbségek kizáratnak.

Az arányossági rendszer elgondolása szerint viszont az államhatalom nem a többségé, hanem az egész lakosságé [...] intézményesen biztosítani kell tehát, hogy a kisebbségek, a kisebbségek tagjai is a közhatalom gyakorlásában létszámuk arányában részt kapjanak.”

Az eddigi két rendszerben lényeges hiátusnak véli, hogy: „csak a kisebbségek tagjai javára állapítanak meg jogokat, és nem a kisebbségek mint szervezett egységek javára”.

Lássuk tovább.

„A kisebbségi önkormányzat rendszere a kisebbségvédelem harmadik fajtát képviseli [...] a kisebbségekre nézve az állami ügyeket is részben intézi. [...] két formája alakult ki: a személyi és a területi autonómia. A sze-

mélyi autonómia az ugyanazon kisebbséghez tartozókat az állam egész területén, lakóhelyüktől függetlenül olyan egységes közjogi szervezetben foglalja össze, amely a kisebbségeket különlegesen érdeklő közigazgatási ügyeket intézi. [Itt példának az egyházi vagy megvalósulása esetén a székely és szász kulturális autonómiát említi.]

A területi autonómia viszont azt jelenti, hogy az állam területének azon a részein, amelyekben kizárólag vagy túlnyomó részben valamely nemzeti kisebbség tagjai laknak, az államon belül külön egységgé vannak alakítva, és ezen a területen a közigazgatás bizonyos vonatkozásban a központtól önállóan van elismerve. Ilyen területi jellegű nemzeti önkormányzata volt a régi Transzylvániában a székelyeknek és a szászoknak. A szász autonómia, a szász egyetemben kulturális ügyekre korlátozva, az unió után is tovább élt. [...] A régi Ausztria nemzetiségei is, mint csehek, morvák, lengyelek, szlovének, dalmátok, olaszok, túlnyomó részt külön-külön tartományi önkormányzat részesei voltak.

A szövetségi államszerkezet a kisebbségi kérdés megoldásának negyedik képzelhető alakja. Ez a rendszer a nemzetiségi egyenjogúságnak legáltalánosabb formája... Szemben az eddig ismertetett rendszerekkel, melyek egy államon belül akarják a kisebbségi kérdést megoldani, az ötödik csoportba azok a rendszerek tartoznak, melyek a kisebbségeket abba az államba kívánják átutalni, amelyhez jellegük szerint tartoznak. Ez az átutalás történhet személyileg: kivándorlási kényszer előírásával vagy áttelepítéssel, pl. a görög-bolgár, török-román szerződések, és történhetik területileg: határkiigazítással."

Az akkori magyar aspirációk azonban – bár mint láthatjuk ismerték e fogalmakat – nem ezek körül keresték a megoldást. Erre utal Mikó Imre „Erdélyi politika” című írása is – már a bécsi döntés után – a *Hitel* 1940–41/2. számában, mikor visszapillant a 22 év történetére:

„Már a kiinduló pontnál nézeteltérések merültek fel arra vonatkozóan, hogy a kisebbségi magyarság bekapcsolódjék-e és milyen formában, a román államkeretekbe? A magyar vezetősztálynak az a része, amelyik itthon maradt, és a hűségeskü megtagadását megszervezte, most már a kisebbségek nemzetközi szerződésekben biztosított jogainak alapjára helyezkedett, és egy olyan közjogi összefogó szervezet létrehozásán fáradozott, mely a magyarságot a kormány s a Nemzetek Szövetsége előtt képviselhetné. Egy fiatalabb kalotaszegi és székely csoport ezen túlmenően a politikai aktivitást sürgette, és e célból politikai pártot is alakított, programjába véve közéletünk demokratizálását és Erdély önkormányzatát a gyulafehérvári határozatok szellemében. A szakadás azonban nem következett be, mert a magyar egyházfők tekintélye és br. Jósika Samu, a főrendiház utolsó elnökének közbelépése áthidalta az ellentéteket, s a két csoport 1921. július 26-án együttes akarattal megalkotta a Magyar Szövetséget. Ez a magyar csúcsszervezet arra lett volna hivatva, hogy a magyarság mindenirányú, de elsősorban általános politikai képviselője legyen. A román hatóságok azonban már négy hónap múlva felfüggesztették, egy év múlva pedig végleg

beszüntették a szövetség működését. Utána a magyar politikai élet ismét szét-
esett alkatelemeire: felújult a kalotaszegi Néppárt, a Szövetség konzervatív
szárnya pedig megalkotta vele szemben a Magyar Nemzeti Pártot. A kettő egye-
süléséből született meg 1922. december 28-án az Országos Magyar Párt. [...]

A néppárti transzszilvánisták és székelyek, akiknek szeme előtt a magyarság
társadalmi beilleszkedése lebegett a román demokrácia által ígért népi keretek-
be, a politika teréről lassan kiszorultak, és a napi sajtóban, valamint az akkor
ébredő erdélyi irodalomban tartották fenn az erdélyi és székely önkormányzat
gondolatát. A közvélemény fokozatosan azok mellé állott, akiknek a kezében
a politikai impérium volt, s akik a román kormánnyal szemben erélyes han-
gon védelmükbe vették a magyarság nemzeti vagyonállagát. A magyar sérelmek
hangoztatása Erdélyben mindig népszerűbb volt, mint az erdélyi összefogás
nemzetek fölötti ábrándképe.

A kisebbségi jogainkért folytatott harc nem ismer moratóriumot – írta Beth-
len György, s a párt sziszifuszi munkával, nem tekintve a közpolitika állandó
változásaira és nem befolyásoltatva magát a különböző többségi pártok uralom-
ra jutásától, védelmi harcot folytatott azokkal az eszközökkel, melyek rendel-
kezése állottak.

[...] A Magyar Párt abból indult ki, hogy a kisebbségi kérdés Romániában
megoldhatatlan, s ezért a magyarságnak hol aktív, hol passzív ellenállással ki
kell tartania, amíg a megoldás kívülről megérkezik. A Magyar Népközösség
alapgondolata az volt, hogy bármiként is alakuljon az új Európa, a magyarság-
nak minden eshetőségre fel kell készülnie, s ezért a nép legszélesebb rétegeit
a tízes rendszer segítségével szervezett egységbe kell tömöríteni.”

Ismét visszalapozva a királyi diktatúrát követő időszakra, a *Hitel* 1939/1. szá-
mában Vita Sándor „Gazdaságpolitikánk lehetőségei” címmel közöl írást. A kér-
dés fontosságát már a következő mondata is kiemeli: „A nemzeti közösségnek
gazdasági közösséggé kell válnia, s hogyha népünk látni fogja, hogy ez a közös-
ség megélhetésében, boldogulásában is védelmet és támogatást nyújt, bizonyára
nem fogja keresni a más fajokhoz kapcsolódást.” Ennyiből is megérthető, hogy
az autonómia gondolata felé vezető úton elérhető eredmények közt a gazdasági
önszerveződés is fontos lépcsője a megmaradásnak, a későbbi autonómia leg-
fontosabb alapfeltételének.

A pillanatnyi helyzet- és az adott társadalmi viszonyok ismeretében hang-
súlyozza, hogy: „Erőteljes öntudatosításra van tehát szükség, régi hiányosságok
pótlandók, s meg kell teremteni azt a fegyelmező erkölcsi erőt, mely egyeseket
és gazdasági alakulatokat összehangzó tevékenységre terel, és a nemzeti célok
szolgálatába állít.” A gazdasági feladatokról szólva mondja: „A népközösség gaz-
dasági alosztálynak munkája tehát – az egyes termelési ágak keresésének meg-
oldása előtt – új köztudat kialakítása, a gazdasági adottságok feltárása, a gazda-
sági élet figyelése, a nemzeti vagyon számbavétele, a magánérdekeknek egymás
közti s a közérdekkel való összhangba hozatala s a gazdaságpolitika munka-
tervbe való beillesztése.”

A regionalizmus egyféle ősi formáját említi alább: „A gazdasági élet nem tűri meg a részérdekek szerint való tagozódást. Termelés, fogyasztás, közvetítés, hitel szorosan kapcsolódnak egymásba. [...] A magyarság gazdaságpolitikáját felelősen irányító szervezet nem hagyhatja ezeket a szempontokat sem figyelmen kívül, és a termelési ágak szerint való tagozódáson túl meg kell találnia a regionális tagozódás lehetőségeit is. Arra gondolunk, hogy az azonos életfeltételekkel rendelkező vidékek – esetleg megyék – a gazdálkodási módok, a forgalom stb. figyelembevételével a gazdasági alosztály irányítása mellett gazdasági körzeteket alakítsanak, külön megyei vagy körzeti gazdasági tanáccsal. [...] Itt már nem lehet szó külön ipari, mezőgazdasági vagy pénzügyi érdekekről, hanem a táj, a vidék megerősítése, életerejének fokozása a feladat.”

A bécsi döntést követően aztán Erdély északi felében új helyzet állt elő, de érdekes módon – mint azt már említettem – éppen ekkor merül fel magyar részről Erdély bizonyos fokú önállóságának kérdése. Eredménytelenül. Viszont Teleki Pál Erdélyi Pártjának – melyet németellenes politikája támaszának szánt – alapszabálya tulajdonképpen a *Hitel* alapelveivel szinte azonos.

Ennek megfelelően a *Hitel* 1940–41/2. számában jelenik meg Zathureczky Gyula cikke is „Metamorphosis Transsylvaniae” címmel. Ő így ír: „Az alapfel fogás az volt, hogy Erdélynek és a kapcsolt többi résznek – mondhatjuk a XX. századi partiumnak – a népe és vezetői elsősorban maguk intézzék sorsukat. Ebből két dolog következett. Az egyik, hogy a jövőre nézve semmiféle határozatot ne hozzunk a felszabadult országrészekre és népünkre nézve. Ne döntsük róluk nélkülük. A másik pedig az, hogy az emberek is – katonák és civilek –, akikre ott közigazgatási feladatot bízunk, lehetőleg erdélyiek és a Partium földjének szülöttei, ezek leszármazottai lehetnek, akikben él az erdélyi szellem, az erdélyi levegő, és akik rögtön és könnyen megértik egymást az odahaza maradtakkal.

[...] A volt trianoni Magyarország kényszerűen etatizáló hajlama került szembe Erdély önkezdemenyező jellemével. Nyíltan merült fel a kérdés, hogy meddig kell és meddig szabad hatnia az állami beavatkozásnak, hol vonható meg a helyes határvonal. Erdélyben, mint minden más területen, gazdasági téren is arra az álláspontra helyezkedtek, hogy a jövő államrendje feltétlenül az autonómiák egybehangolt összességére épül fel és ezért szálltak síkra a meglevő szervezetek önállóságának védelmére, hogy azokat koordinálják az ország gazdasági rendjének szerveihez. [...] A különleges erdélyi gazdasági kérdések megoldása érdekében pedig életre hívta az Erdélyi Gazdasági Tanácsot, amely mint tanácsadó szerv működik a kormány és az erdélyi gazdasági tényezők között.”

Parajdi Incze Lajos is ebben a lapszámban ír érdekes sorokat a Székelyföld vonatkozásában és természetesen a bécsi döntés utáni új helyzet ismeretében: „Az elején nagyra vettük a hurkot: külön székely közigazgatásról szóltunk, melyet – közigazgatásánál fogva – inkább szabad mozgásnak neveztünk.

Most egyre szűkítjük a kört, egyre zsugorítjuk a fogalmat, míg a székely önállóságból végül csak a végrehajtó közegek szabadabb mérlegelése és a kezdeményezés értékelése marad meg. [...]

Székely elkülönülésnek tehát sem alapja, sem célja nincs. [...] A Székelyföld magára hagyottan legegyszerűbb gazdasági ellátását sem tudná önerejéből megoldani. Másrészt pedig világosan kitűnt, hogy a Székelyföldnek elodázhatatlan kötelessége részt venni az erdélyi magyar feladatok kibogozásában.”

Azóta még két történelmi korszakot tudhatunk magunk mögött, s elmondhatjuk, hogy Erdély újabb három metamorphosist élt meg. Ma már az autonómiaküzdelem nevéen nevezve folyik, de semmivel sem több reménnyel. Az autonómia elnyeréséig további nagy veszélyeknek kitett magyar közösséget addig is minden eszközzel támogatni kell. Ott helyben és egy erős és vonzó Magyarország képének folyamatos felmutatásával.

Mert Teleki Pál jelszava ma is él: Merjünk magyarok lenni!